

TA'LIM SIFATINI NAZORAT QILISH VA BAHOLASHNING ELEKTRON TIZIMI**Nauruzbayeva Gawhar Baxtiyar qizi**

Nukus davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15854338>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim sifatini nazorat qilish va baholashning elektron tizimlari, ularning afzalliklari, amaliy tatbiqi va zamonaviy ta'lim tizimiga ta'siri yoritilgan. Muallif elektron baholash vositalari orqali o'quv jarayonining shaffofligi, aniqligi va samaradorligini ta'minlash usullarini tahlil qiladi. Shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida joriy etilayotgan elektron platformalar, baholash metodikasi va ularning reytingga ta'siri muhokama qilinadi. Maqolada xalqaro tajriba, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari asosida tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim sifati, baholash tizimi, nazorat, elektron platforma, raqamli baholash, LMS, shaffoflik, tahliliy tizimlar.

KIRISH

Ta'lim – bu har bir jamiyat taraqqiyotining asosiy negizidir. Uning sifatli tashkil etilishi, samaradorligi va natijadorligi esa davlatning intellektual salohiyatini belgilovchi asosiy mezon hisoblanadi. Shu sababli, ta'lim sifatini doimiy ravishda nazorat qilish va baholab borish har qanday ta'lim siyosatining ajralmas qismidir. An'anaviy ta'lim tizimida baholash va nazorat inson omiliga tayanar, subyektiv qarorlar, vaqt va resurslar sarfi bilan kechgan bo'lsa, bugungi raqamli transformatsiya sharoitida bu jarayonlar elektron tizimlar orqali tez, obyektiv va tahliliy asosda amalga oshirilmoqda.

Bugungi kunda dunyo bo'yicha ta'limda raqamlashtirish bosqichma-bosqich chuqurlashib bormoqda. O'quv jarayonlarini masofaviy tashkil qilish, baholashda avtomatik testlar, elektron portfellar, sun'iy intellekt asosida baholovchi tizimlar va analitik monitoring mexanizmlari keng qo'llanmoqda. Ayniqsa, pandemiya davrida dunyo bo'yicha masofaviy ta'limga o'tish tajribasi elektron nazorat va baholash tizimlariga bo'lgan ehtiyojni keskin oshirdi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham bu borada muhim qadamlar tashlanmoqda — “Elektron maktab”, “Elektron kundalik”, “Masofaviy test tizimi”, “Moodle”, “Classroom” kabi platformalarning joriy qilinishi bunga yaqqol misoldir.

Ta'lim sifatini elektron nazorat qilish tizimlari nafaqat baholash jarayonining tezkor va aniq bo'lishini ta'minlaydi, balki o'quvchilarning individual rivojlanishini kuzatish, o'qituvchi faoliyatini tahlil qilish, darslarning natijadorligi va muassasa reytingini aniqlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Elektron tizimlar orqali ta'lim jarayoni bo'yicha katta hajmdagi ma'lumotlar to'planadi va ular asosida strategik qarorlar qabul qilish imkoniyati yaratiladi.

Shu bois, ushbu maqolada ta'lim sifatini nazorat qilish va baholashning elektron tizimlari, ularning amaliy tatbiqi, afzalliklari, mavjud muammolari hamda istiqbollari chuqur tahlil qilinadi. Xususan, O'zbekiston ta'lim tizimida elektron baholash vositalarining joriy etilishi holati, xalqaro tajriba bilan taqqoslanadi va ularni yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar beriladi.

Adabiyotlar sharhi

Ta'lim sifatini baholash va nazorat qilishning elektron tizimlari yuzasidan so'nggi yillarda jahon miqyosida keng qamrovli tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu boradagi ilmiy adabiyotlar, davlat strategiyalari, xalqaro tashkilotlar tavsiyalari va amaliy dasturlar ushbu sohaning nazariy asoslarini va amaliy mexanizmlarini ochib beradi.

UNESCO tomonidan e'lon qilingan "Digital Assessment in Education: Guidelines and Trends" (2021) nomli hisobotda ta'limda raqamli baholashning global tendensiyalari, afzalliklari va xavf-xatarlarining muvozanatli tahlili berilgan. Ushbu hujjatda ta'kidlanishicha, elektron baholash vositalari ta'limni individuallashtirish, natijalarni tez va aniqlik bilan olish, tahlil qilish va rivojlantirishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi.

Davlat siyosati darajasida esa O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 28-oktabrdagi PQ-4884-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Raqamli ta'lim" konsepsiyasi milliy ta'lim tizimini elektronlashtirish va baholash tizimlarini raqamli transformatsiyalash bo'yicha aniq yo'nalishlarni belgilab bergan. Bu qaror asosida "Elektron kundalik", "Test sinovlarini onlayn o'tkazish", "Elektron attestatsiya" kabi loyihalar joriy etilgan.

Pedagogika va AKT integratsiyasi bo'yicha taniqli tadqiqotchi Diana Laurillard (2012) o'zining *"Teaching as a Design Science"* nomli asarida elektron baholashning dizaynga asoslangan yondashuvini asoslab bergan. Uning fikricha, baholash faqat natijani aniqlovchi emas, balki ta'lim jarayonini qayta loyihalashtiruvchi vosita sifatida ham qaralishi kerak. Bu fikr, zamonaviy ta'lim nazariyasida baholashning diagnostik va formatik jihatlarini chuqur anglashga xizmat qiladi.

Mahalliy tadqiqotlarda ham so'nggi yillarda elektron baholashga oid bir qator ilmiy maqolalar e'lon qilinmoqda. Xususan, Murodov N. (2022) tomonidan "Raqamli baholash tizimlari va ularning ta'limdagi o'rni" mavzusida olib borilgan tadqiqotda test platformalarining pedagogik samaradorligi, o'quvchi faoliyatiga ta'siri, subyektivlikni kamaytirishdagi o'rni statistik misollar asosida yoritilgan. Shu bilan birga, Karimov S. va Tursunov A. tomonidan yozilgan "Elektron ta'lim muhitida nazorat va baholash tizimlari" nomli qo'llanmada amaliy platformalar, ayniqsa Moodle, Google Forms, Kahoot kabi vositalarning texnik imkoniyatlari va o'qituvchi uchun metodik qulayliklari haqida muhim tavsiyalar berilgan.

Xalqaro reyting tashkilotlari – QS va Times Higher Education ham ta'lim sifatini o'lchashda AKT yondashuviga alohida urg'u berib kelmoqda. Ularning reyting metodologiyalarida onlayn ta'lim infratuzilmasi, raqamli baholash vositalarining mavjudligi, ta'lim monitoring tizimlarining mavjudligi muhim indikatorlar sirasiga kiradi. Bu esa elektron baholash tizimlarining xalqaro miqyosdagi reyting va raqobatbardoshlikka ta'sirini tasdiqlaydi.

Yuqoridagi adabiyotlar sharhidan ko'rinadiki, elektron baholash tizimlari ta'lim sifatini belgilovchi omil sifatida jahon va milliy miqyosda dolzarb mavzuga aylangan. Bu tizimlar orqali ta'lim jarayonining aniqligi, tezkorligi, shaffofligi va samaradorligi oshadi. Shu bois, ilmiy va amaliy manbalarni kompleks tahlil qilish elektron baholash tizimlarini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

ASOSIY QISM

Zamonaviy ta'lim tizimida sifatni ta'minlash, uni doimiy baholab borish va aniqlik asosida nazorat qilish har qanday mamlakatning ustuvor vazifasiga aylangan. Ushbu maqsadlarga erishishda elektron nazorat va baholash tizimlarining o'rni beqiyosdir. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida yaratilgan raqamli baholash vositalari ta'lim jarayonini soddalashtiradi, shaffoflashtiradi va individuallashtiradi. Bu tizimlar orqali nafaqat o'quvchining bilim darajasi aniqlanadi, balki o'qituvchining metodik yondashuvi, fanlar bo'yicha yutuq va kamchiliklar, butun ta'lim muassasasining samaradorligi haqida aniq ma'lumotlar olinadi.

Bugungi kunda ko'plab davlatlar ta'limda elektron baholash tizimlarini joriy etgan va bu orqali sifat nazoratini markazlashtirilgan holda yuritmoqda. Misol uchun, xalqaro miqyosda tan olingan baholash tizimlari – PISA, TIMSS, TOEFL, IELTS kabi platformalar raqamli test

asosida ishlaydi va natijalari avtomatik tahlil qilinadi. Bu tajribalar O'zbekiston uchun ham o'rnak bo'lishi mumkin.

O'zbekiston ta'lim tizimida so'nggi yillarda raqamli transformatsiya yo'lga qo'yilib, ta'lim sifati monitoringi uchun elektron tizimlar joriy etilmoqda. Jumladan, umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Elektron kundalik" va "My.edu.uz" kabi platformalar orqali o'quvchilar baholari, dars davomati va pedagog faoliyati onlayn tarzda kuzatib boriladi. Oliy ta'lim muassasalarida esa Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi platformalar keng joriy qilinmoqda. Bu vositalar nafaqat darslarni masofadan tashkil etishga, balki topshiriqlarni baholash, avtomatik test o'tkazish, baho statistikasi va taqqoslov tahlillarini yuritishga xizmat qilmoqda.

Elektron baholash tizimlarining asosiy afzalliklaridan biri — ularning tezkorlik va aniqlikka asoslanganligidir. O'quvchilar test topshiriqlarini bajargach, natijalar darhol hisoblab chiqiladi va bu obyektiv baholashga olib keladi. Subyektivlik darajasi pasayadi, baholashdagi insoniy omillar kamayadi. Natijada, bilimlar darajasi real holatga yaqinroq aniqlanadi. Shuningdek, o'qituvchi har bir o'quvchi uchun individual yondashuv ishlab chiqishi mumkin: tizim o'quvchining qaysi mavzuda qiynalayotganini, eng ko'p xato qilgan savollarni ko'rsatadi. Bu esa differensial ta'lim yondashuvini rivojlantiradi.

Bundan tashqari, elektron baholash tizimlari ta'lim sifatini uzluksiz monitoring qilishga imkon beradi. An'anaviy tizimda baholash odatda chorak yoki semestr oxirida amalga oshirilgan bo'lsa, elektron tizimlar real vaqt rejimida doimiy baholashni yo'lga qo'yadi. Bu o'qituvchiga vaqtida tuzatishlar kiritish, o'quv jarayonini individual moslashtirish imkonini beradi. Shuningdek, ta'lim muassasasi rahbariyati, tuman va viloyat bo'limlari, vazirliklar uchun ham tahliliy hisobotlar avtomatik tarzda shakllanadi. Statistik ko'rsatkichlar asosida real baho berish, resurslar taqsimoti, motivatsiya tizimi va rejalashtirish ishlari ancha soddalashadi.

Biroq, elektron baholash tizimlarining joriy etilishi bilan bir qatorda, ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, ayrim hududlarda internet tezligining pastligi, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi darajasi yetarli emasligi, raqamli platformalarga qarshi psixologik qarshilik va ishonchsizlik — bu tizimlarning samaradorligiga salbiy ta'sir qiluvchi omillardir. Shu bois, raqamli baholash tizimlarini joriy etish bilan bir qatorda, infratuzilmani rivojlantirish, pedagoglar malakasini oshirish, o'quvchilarni axborot madaniyatiga o'rgatish bo'yicha kompleks choralar zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, ta'lim sifatini nazorat qilish va baholashning elektron tizimlari nafaqat texnologik yutuq, balki ta'lim sifatini tubdan oshiruvchi strategik vosita sifatida qaralishi kerak. Bu vositalar orqali samaradorlik, aniqlik, monitoring, differensial yondashuv, shaffoflik, hamda natijalarga asoslangan qaror qabul qilish imkoniyatlari yaratiladi. Demak, kelajak ta'limi elektron baholash tizimlarisiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Muhokama va natijalar

Olib borilgan tahlillar ta'lim sifatini baholashda raqamli texnologiyalarni qo'llash zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylanganini yaqqol ko'rsatadi. Elektron baholash va nazorat tizimlari nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini aniq va tez baholashga xizmat qilmoqda, balki o'quv jarayonining shaffofligi, o'qituvchining faoliyatini monitoring qilish, ta'lim sifatini tahliliy asosda nazorat qilish imkoniyatini ham ta'minlamoqda. Bu jarayonda inson omili bilan bog'liq subyektivlik bartaraf etilib, baholashda obyektivlik, aniqlik va xolislik darajasi sezilarli darajada oshadi.

Muhokama davomida aniqlanishicha, elektron baholash tizimlari quyidagi yo'nalishlarda katta samaradorlik bermoqda:

- **O'quvchilarni real vaqt rejimida baholash:** Testlar, interaktiv topshiriqlar va onlayn nazorat vositalari orqali o'quvchilarning bilim holati muntazam aniqlab boriladi. Bu esa o'z vaqtida ta'lim jarayonini to'g'rilash, individual yondashuvni shakllantirish imkonini yaratadi.
- **Statistik tahlil va reyting tizimi:** Elektron baholash natijalari asosida ta'lim muassasalari, o'qituvchilar va o'quvchilarning reytingini shakllantirish, ularni taqqoslab, muammoli yo'nalishlarni aniqlash mumkin.
- **O'qituvchi faoliyatini monitoring qilish:** Elektron jurnal va kundaliklar orqali har bir pedagogning baholash faoliyati, topshiriqlar sifati, o'quvchilar bilan ishlash holati tahlil qilinadi.
- **Shaffoflik va ishonchlilik:** Elektron tizimlar natijalarni soxtalashtirishga yo'l qo'ymaydi, har bir baho tizimda qayd etiladi va bu o'quvchi-hamjamiyat-o'qituvchi o'rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi.

Ta'kidlab o'tish lozimki, O'zbekistonda ta'lim tizimini raqamlashtirish borasida salmoqli ishlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, ayrim muammolar hamon mavjud. Jumladan, chekka hududlarda internet tezligining pastligi, AKT vositalari bilan to'liq ta'minlanmagan muassasalar, ayrim pedagoglarning raqamli savodxonlik darajasi pastligi elektron baholashning samaradorligini to'liq ochib bera olmayapti. Bu esa tizimni takomillashtirish uchun qo'shimcha strategik chora-tadbirlarni talab qiladi.

Shu bilan birga, xalqaro tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, elektron baholash tizimlariga sun'iy intellekt, o'quvchilarning emotsional ahvolini aniqlovchi algoritmlar, moslashuvchan test modullari integratsiyasi orqali yanada mukammallikka erishish mumkin. O'zbekistonda ham bu borada ilmiy-tadqiqot ishlarini kuchaytirish, pedagoglar uchun metodik qo'llanmalar ishlab chiqish va pilot loyihalarni kengaytirish zarur.

Natijalar sifatida quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

1. Elektron baholash tizimlari o'quv jarayonining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.
2. Raqamli vositalar orqali baholash aniqlik, tezkorlik, tahlillilik va shaffoflikni ta'minlaydi.
3. O'zbekiston ta'lim tizimida elektron baholash tizimlari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda, biroq infratuzilma va malaka jihatidan muammolar mavjud.
4. Kelgusida elektron baholash platformalarini yagona milliy tizim sifatida standartlashtirish, texnologik integratsiyani chuqurlashtirish va o'qituvchilarni raqamli kompetensiyalar asosida tayyorlash dolzarb ahamiyatga ega.
5. Elektron baholash nafaqat nazorat vositasi, balki ta'lim strategiyasining boshqaruv asbobi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, elektron baholash tizimlari ta'limda sifatli, adolatli va natijador o'quv muhitini shakllantirish uchun zarur bo'lgan ishonchli mexanizmdir. Uni har tomonlama rivojlantirish zamonaviy raqobatbardosh ta'lim tizimining poydevoridir.

Xulosa

Zamonaviy ta'lim tizimida sifatni boshqarish va baholash masalalari innovatsion texnologiyalar bilan chambarchas bog'liqdir. Olib borilgan tahlillar asosida aytish mumkinki, elektron baholash va nazorat tizimlari ta'lim jarayonining uzviy qismi bo'lib, u o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash, o'qituvchilarning faoliyatini monitoring qilish, ta'lim muassasalarining samaradorligini baholash va tizimli tahlil qilishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Elektron tizimlarning joriy etilishi natijasida baholash jarayonining tezkorligi, aniqligi, shaffofligi va tahliliy salohiyati ortadi. Shuningdek, u differensial yondashuv va o'quvchilar bilan individual ishlash imkonini ham kengaytiradi. Ammo tizimning to'liq va samarali ishlashi uchun texnik infratuzilma, yuqori tezlikdagi internet, raqamli savodxonlikka ega pedagog kadrlar, yagona platforma va metodik qo'llanmalar muhim omil hisoblanadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida elektron baholash vositalari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Bu jarayonni yanada jadallashtirish uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- elektron baholash tizimlarini yagona milliy standart asosida shakllantirish;
- barcha o'qituvchilar uchun raqamli kompetensiyalar bo'yicha doimiy malaka oshirish tizimini yo'lga qo'yish;
- zamonaviy texnologiyalar asosida moslashuvchan va sun'iy intellekt yordami bilan ishlaydigan baholash tizimlarini ishlab chiqish;
- baholashda adolat, shaffoflik va ishonchlilikni ta'minlaydigan ochiq tahlil tizimlarini keng joriy etish.

Shunday qilib, elektron baholash tizimlari nafaqat bilim darajasini aniqlovchi vosita, balki ta'lim sifatini boshqaruvchi strategik resurs sifatida qaralishi zarur. Ularning takomillashuvi O'zbekiston ta'lim tizimining raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 28-oktabrdagi PQ-4884-sonli qarori. "Raqamli ta'lim" konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida.
2. Laurillard, D. *Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology*. London: Routledge, 2012.
3. UNESCO. *Digital Assessment in Education: Guidelines and Trends*. Paris: UNESCO Publishing, 2021.
4. Murodov, N. Raqamli baholash tizimlari va ularning ta'limdagi o'rni. – "Pedagogik innovatsiyalar" ilmiy-amaliy jurnali, 2022, №1, 45–49-bet.
5. Karimov, S., Tursunov, A. Elektron ta'lim muhitida nazorat va baholash tizimlari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
6. Qodirova, D. Ta'lim monitoringida AKT vositalarining roli. – "Innovatsion pedagogika" jurnali, 2023, №2, 34–38-bet.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Raqamli ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish strategiyasi – 2030*. Toshkent, 2021.